

ZÂTÜATLÂH SERİYYESİ

fürî, *er-Rahîku'l-mahtûm*, Cidde 1985, s. 435; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IX, 44, 51; Yâsin Süveyd, *Me'ârikü'l-Hâlid b. el-Velid*, Beyrut 1989, s. 167-168; Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid Bin Velid*, İstanbul 1992, s. 147-148; M. Muhsin el-Fakih, *el-Mevsû'atü'l-kübâra fi gazavâti'n-nebiyyi'l-a'zam*, Beyrut 1417/1996, IV, 255-257; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *es-Sîretü'n-nebeviyye fi çav'i'l-Kur'ân ve's-sünne*, Dimaşk 1999, II, 426; Serdar Özdemir, *Hz. Peygamber'in Seriyeleri*, İstanbul 2001, s. 174-175; Elşad Mahmudov, *Sebeup ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 422; Casim Avcı, "Kudâa (Benî Kudâa)", *DİA*, XXVI, 308.

ELŞAD MAHMUDOV

ZÂTÜLHİMME

(ذات الهمة)

Emevî-Abbâsî dönemi
İslâm devletinin genel durumunu
tarihî unsurlarla ortaya koyan
Arap halk hikâyesinin kahramanı
(bk. SİRETÜ'İ-EMİRE ZÂTİLHİMME).

ZÂTÜRRIKÂ' GAZVESİ

(غزوة ذات الرقاع)

Hz. Peygamber'in
Gatafân kabilesinin bazı kollarına
karşı düzenlediği gazve
(5/626).

Zâtürrikâ' ismi ve gazvenin bu isimle anılmasıyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Buna göre bölgede üzerinde yama gibi kırmızı, siyah ve beyaz kısımlar olan bir dağın yer aldığı, arazisinin yamalı gibi siyahlı beyazlı görüldüğü, burada Zâtürrikâ' adlı bir ağaç bulunduğu, bu gazve sırasında sancaklara yamalar konulduğu veya askerlerin çölde yürümekten yarılan ayaklarına bez parçaları sardıkları için gazveye bu ad verilmiştir (Vâkıdî, I, 395; İbn Hişâm, III, 162; İbn Sa'd, II, 61).

Necid bölgesinden Medine'ye gelen bir tüccar, Gatafânlılar'dan Enmâr, Muhârib ve Sa'lebeoğulları'nın Medine'ye saldırmak için Nahl yakınlarında Sa'd ve Şukra arasındaki Zâtürrikâ'ın çevresinde toplandığını bildirdi. Bu haber üzerine Resûl-i Ekrem düşmanın bulunduğu yere kadar gidip onlara bir baskın yapmaya karar verdi. 400 (700 veya 800) kişiden oluşan bir kuvvetle 10 Muharrem 5 (11 Haziran 626) tarihinde Medine'den ayrıldı. Zâtürrikâ' Gazvesi'nin, Benî Nadir Gazvesi'nden sonra hicretin 4. yılının Rebîülvehîr veya Cemâziyelevvel ayında (Eylül veya Ekim 625) yahut Hayber Gazvesin'den (7/628) sonra meydana geldiği de nakledilmektedir (İbn Hişâm, III, 162-163; Şâmî, V, 276-277). Hz.

Peygamber etrafa gözcüler yollayarak çevrede olup bitenlerle ilgili haber alıyordu. Olay yerine yaklaştıklarında bir gece yarısı etrafı kontrol eden birlikler çevrede hiç kimseye rastlamadıklarını, fakat yeni ayak izleri gördüklerini Resûl-i Ekrem'e bildirdiler. Nihayet Resûl-i Ekrem olay mahalline vardı; ancak taraflar arasında herhangi bir çarpışma gerçekleşmedi. Zira bir İslâm birliğinin yurtlarına kadar geldiğini öğrenen müşrikler müslümanlarla karşı karşıya gelmekten çekinmiş, olay yerinden hızla uzaklaşıp etrafa dağılmış, hatta bazıları ailelerini ve mallarını ortada bırakıp dağların tepelerine tırmanmıştır. Bunların bıraktığı siğir, koyun ve develer müslümanlar tarafından ganimet olarak ele geçirildi. Tepelere tırmanan düşmanlarla müslümanlar arasında fazla mesafe yoktu, her iki taraf birbirinden çekiniyor ve birbirini gözetliyordu. Müslümanlar bir saldırıdan çekindikleri için Hz. Peygamber onlara korku namazı (salâtü'l-havf) kıldırdı. Bu namazın ilk defa bu sefer sırasında kılındığı da rivayet edilir. Kaynaklarda burada kılınan namaz ve konuyla ilgili âyetler hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Neticde çatışmaya girmeden olay yerinden ayrılan müslümanlar on beş gün süren bu sefer sonunda Medine'ye döndüler. Zâtürrikâ' Gazvesi, müslümanların hazırlanmış bir düşman mevziine taarruz taktiğini nasıl uyguladıklarını da göstermektedir. Hz. Peygamber genelde düşman hakkında elde edilen istihbarata ve mevcut kuvvetlere göre hareket eder, olaylara zamanında ve hemen müdahalede bulunur, düşmana Medine üzerine gelme fırsatı vermeden saldırıyı yerinde engellerdi.

Zâtürrikâ' Gazvesi dönüşü Hz. Peygamber kılıcı bir ağaca asıp dinlendiği sırada Gavres b. Hâris adlı bir müşrik ağaçtan kılıcı alıp Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs etmiş, Resûl-i Ekrem'e, "Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak!" demiş, Resûl-i Ekrem, "Allah!" deyince kılıcı elinden düşmüş ve teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Buna rağmen Hz. Peygamber onu cezalandırmamıştır. Gazvede bunun gibi olağanüstü olaylar yaşandığından gazve Gazvetü'l-eâcib (ilginç olaylar gazvesi) şeklinde de anılır (Şâmî, V, 269; Halebî, II, 573-574).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Meğâzi", 31; Vâkıdî, *el-Meğâzi*, I, 395-397; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 162-163, 166; İbn Sa'd, *e'l-Tabakât*, II, 61-62; Belâzürî, *Ensâb*, I, 340-341, 443; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 555-557; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâf* (nşr. M. Abdülhamid en-Nümeysî), Beyrut 1420/1999, I, 555; VIII, 363; Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhî-*

bü'l-ledünniyye (nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî), Beyrut 1412/1991, I, 436; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, V, 268, 269, 276-277; Nüreddin el-Halebî, *İnsânü'l-üyyün*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 570-575; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IV, 344; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 270-271; Hüseyin Algül, "Gatafân (Benî Gatafân)", *DİA*, XIII, 400; İbrahim Sarıçam, "Muhârib (Benî Muhârib)", a.e., XXXI, 3; Mehmet Erdem, "Salâtü'l-havf", a.e., XXXVI, 22; Mustafa Sabri Küçükkaçı, "Sa'lebe (Benî Sa'lebe)", a.e., XXXVI, 27.

ELŞAD MAHMUDOV

ZÂTÜSSAVÂRİ

(ذات الصواري)

Müslüman Araplar'la
Bizanslılar arasında yapılan
ve müslümanların
galibiyetiyle sonuçlanan
ilk deniz savaşı
(31/652 veya 34/655).

Gemi direklerinin çokluğundan dolayı "Zâtü's-savârî" (savârî: direkler) adını alan savaş Arapça kaynaklarda Zü's-savârî, Gazvetü's-savârî olarak da kaydedilir. Hz. Osman döneminde Suriye Valisi Muâviye b. Ebû Süfyân ve Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh sahil şehirlerini ve ele geçirilen toprakları korumak, Bizanslılar'ın Akdeniz'deki gücünü kırmak amacıyla deniz seferlerine çıkmak için güçlü bir donanma inşa ettiler. 28 (649) yılında Kıbrıs'a başarılı bir sefer düzenlendi. Müslümanların Doğu Akdeniz'deki Bizans üslerine karşı yaptığı seferler ve Akdeniz'in doğu sahillerinde giderek güçlenmesi Bizans İmparatorluğu'nu endişelendiriyordu. Zâtü's-savârî muharebesinin hemen öncesinde Muâviye'nin İstanbul üzerine sefere hazırlanmakta olduğunu gören Trablusşamlı hristiyan iki kardeş kendilerine katılanlarla beraber şehirde birçok kişiyi öldürüp buradaki filoyu yaktıktan sonra Bizans'a sığınmıştı (Theophanes, s. 45; Süryani Mikhail, II, 445; Ebû'l-Ferec, s. 181). Bu süreçte Bizanslılar, Doğu Akdeniz'de müslüman Araplar'ın eline geçen yerleri tekrar kazanmak ve bölgede yeniden üstünlük kurmak amacıyla büyük hazırlıklara giriştiler (Christides, XIII/2 [1985], s. 1334). Muâviye güçlü bir filo oluşturmak için Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ile iş birliği yaptı. Kısa zamanda İskenderiye tersanesinde çok sayıda savaş gemisi inşa eden Abdullah b. Sa'd, 200 gemiden meydana gelen Suriye ve Mısır filoları ile Akkâ'dan kuzeybatı yönünde açıldı. Donanmanın ikinci kumandanı Muâviye'nin temsilcisi Büsr b. Ebû Ertât idi. Müslü-

man filosu Güney Anadolu'daki Likya bölgesinde yer alan Phoenix (günümüzde Finike ve Antalya) açıklarında 500 gemiden oluşan Bizans filosu ile karşılaştı (Theophanes, s. 45; Süryani Mikhail, II, 445; Ebü'l-Ferec, s. 181). Bazı İslâm kaynaklarında savaşın İskenderiye açıklarında cereyan ettiği de zikredilmektedir (Suâd Mâhir, s. 84).

Müslümanların teklifi üzerine o gece herhangi bir saldırı düzenlenmedi (İbnü'l-Esîr, III, 118). Savaş başlamadan Abdullah b. Sa'd gemileri savaş düzenine soktu ve yaptığı konuşma ile askerlerini cesaretlendirdi. Bizans donanmasını bizzat İmparator II. Konstans sevk ve idare ediyordu. Savaş henüz şafak sökmeden başladı. Müslümanlar yakın mesafeden çarpışmayı tercih ederken Bizanslılar belli bir uzaklıktan savaşmak istediler. Önce oklar, mızraklar atıldı ve Bizans gemilerinin safları yarılana kadar karşılıklı olarak taşlar fırlatıldı. Bu sırada müslümanlar düşman gemilerinin teçhizatını imha etmek ve yelkenlerini kesmek için uzun kancalar kullandılar ve kendi gemileriyle Bizans gemilerini halat ve zincirlerle birbirine bağlayıp göğüs göğüseye bir çarpışmaya giriştiler. Savaş öğleye doğru sona erdiğinde kaynakların bildirdiğine göre deniz dökülen kanlarla kızıla boyanmış ve gemilerin yıkılan direkleri her yeri kaplamıştı. Bu savaşta Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî'nin kaydına göre Bizanslılar'dan 20.000 kişi ölmüş (*Târîh*, I, 182), müslümanlar da çok zayıf vermişti. Müslümanların kesin zaferiyle neticelenen savaşta İmparator II. Konstans, askerlerinden birinin imparator kılıfına girmesi ve kendisinin onun kıyafetlerini giyip başka bir gemiye binerek kaçmasıyla esir düşmekten kurtuldu ve İstanbul'a gitti (Theophanes, s. 45; Süryani Mikhail, II, 446; Ebü'l-Ferec, s. 182). Savaşın tarihi konusunda İslâm kaynaklarında 31 (652) veya 34 (655) yılları verilmektedir (Belâzürî, V, 167; Taberî, IV, 288; İbn Hubeys, I, 379). Bizans tarihçisi Theophanes bu savaşta 6146 hilkat yılı (1 Eylül 654 – 31 Ağustos 655) olayları içinde anlatır (*The Chronicle of Theophanes*, s. 45). Savaşın ardından Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki hâkimiyeti sona ermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Theophanes, *The Chronicle of Theophanes* (trc. H. Turtledove), Philadelphia 1982, s. 45; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât*, s. 18; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr* (Âmir), s. 255-258; Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf* (nşr. Mahmûd Firdevs el-Azm), Dimaşk 1999, V, 167; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IV, 288, 290-292, 330; İbn Hubeys, *Ğazavât* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1412/1992, I, 378-381; Süryani

Mikhail, *Chronique de Michel le Syrien patriarche jacobite d'Antioche: 1166-1199* (nşr. ve trc. J.-B. Chabot), Paris 1901, II, 445-446; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 117-119; Ebü'l-Ferec, *Târîh* (trc. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999, I, 181-182; Makrîzî, *el-Hıtat* (nşr. Muhammed Zeynühüm – Mediha eş-Şerkâvî), Kahire 1998, I, 474-476; Aly Mohamed Fahmy, *Muslim Sea-Power in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century A.D. (Studies in Naval Organisation)*, London 1950, s. 105, 125; E. Eickhoff, *Seekrieg und Seepolitik Zwischen Islam und Abendland*, Berlin 1966, s. 18-21; H. Ahrweiler, *Byzance et la mer*, Paris 1966, s. 18; Suâd Mâhir, *el-Bahriyye fi Mısr'l-İslâmiyye ve âşaruhe'l-bâkiyye*, Cidde 1399/1979, s. 81-85; A. N. Stratos, "The Naval Engagement at Phoenix", *Charanis Studies: Essays in Honor of Peter Charanis*, New Brunswick 1980, s. 229-247; Yusuf Abbâs Hâşimî, "Dhâtü's-Sawâri: A Naval Engagement Between the Arabs and Byzantines", *IQ*, VI/1-2 (1961), s. 55-64; Abdul Ali, "The Arabs as Seafarers", *IC*, LIV/4 (1980), s. 211-222; V. Christides, "The Naval Engagement of Dhât aş-Sawâri A. H. 34 / A. D. 655-656. A Classical Example of Naval Warfare Incompetence", *Byzantina*, XIII/2, Thessalonike 1985, s. 1331-1345; C. E. Bosworth, "Dhât al-Şawâri", *El² Suppl.* (İng.), s. 221-222.

MURAT ÖZTÜRK

ZÂTÜSSELÂSİL SERİYYESİ

(سرية ذات السلاسل)

Hz. Peygamber'in
bazı Arap kabileleri üzerine
Amr b. Âs kumandasında
gönderdiği seriyye
(8/629).

Resûl-i Ekrem döneminde düşmanı yerinde etkisiz hale getirerek Medine üzerine saldırma planından vazgeçirmek için düzenlenen seriyyelerden biridir. 8 yılının Cemâziyelâhîrinde (Ekim 629) vuku bulan bu seriyye bazı kaynaklarda gazve diye nitelendirilir (Vâkıdî, II, 769). Benî Cüzâm kabilesinin topyeklânı içinde bir su kaynağı olarak zikredilen, Vâdikurâ bölgesine yakın bir mesafedeki Zâtüsselâsîl'in (Selâsil) etrafında Kudaâ'nın kollarından Belî, Uzre ve Belkayn (Kayn) gibi Arap kabilelerinin ikamet ettiği belirtilmektedir. Hz. Peygamber Kudâa, Belî, Uzre, Belkayn, Âmile, Lahm, Cüzâm, Kelb ve Gassânî gibi kabilelerin bir araya gelip Medine'ye saldırma için hazırlık yaptıklarını öğrenince bölgeye seriyye yollamaya karar verdi. Seriyye kumandanlığına da o sıralarda yeni müslüman olan, askerî ve siyasî kabiliyetinin yanı sıra bilgisi ve cesaretiyle de bilinen Amr b. Âs'ı tayin etti. Beyz sancak ve siyah bayrakla donatılan Amr b. Âs'ın emrine Âmir b. Rebîa, Suheyb b. Sinân, Saîd b. Zeyd, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Üseyd b. Hodayr, Abbâd b. Bişr, Seleme b. Selâme ve

Sa'd b. Ubâde gibi muhacir ve ensar ileri gelenlerinden meydana gelen 300 kişilik bir askerî birlik verdi. Seriyyede otuz süvari bulunuyordu. Amr b. Âs'a gidecekleri yer hakkında bilgi veren Resûl-i Ekrem ona annesi tarafından akrabaları olan Belî, Uzre ve Belkayn kabilelerinin yardımını sağlamaya çalışmasını, ayrıca kendilerini İslâm'a davet etmesini emretti.

Gündüzleri saklanıp geceleri yol alan müslümanlar düşmanların toplandığı yere yaklaştıklarında onların saldırı için büyük bir hazırlık yaptıklarını haber aldılar. Akşam üzeri düşmanın yakınına kadar giden Amr b. Âs sayıca kendilerinden çok üstün olduklarını öğrendi. Yanındaki kuvvetlerle üzerlerine hücum etmenin tehlikeli olacağını düşündü; Râfi' b. Mekîs el-Cühenî'yi Medine'ye gönderip durumu Hz. Peygamber'e bildirdi ve yardım istedi. Hz. Peygamber ilk müslümanlardan Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı, içlerinde Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in de bulunduğu muhacir ve ensardan oluşan 200 kişilik yardımcı kuvvetle birlikte yola çıkardı. Bu kuvvetler olay yerine varınca orduya kimin komuta edeceği ve imamlık yapacağı konusunda çıkan anlaşmazlık, Amr b. Âs'ın kumandanlığa ve imamlığa devam edip Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın onun yardımcısı olmasına karar verilerek halledildi. Ardından Amr b. Âs emrindeki birliği düşmanın toplandığı yere doğru sevketti. Fakat muhtemelen seriyyeyi önceden haber alan kabilelerin çoğu yurtlarını terketmişti. Kudâa kabilelerine ait bölgenin sonuna kadar ilerlemeye devam eden İslâm ordusu burada bir grup düşmanla karşı karşıya geldi. Taraflar bir müddet ok atışıyla çarpışmayı sürdürdü. Daha sonra müslümanlar toplu hücum esnasında Kudâa, Âmile, Lahm ve Cüzâm kabilelerinden pek çok kişinin öldürüldüğü ve mallarının ele geçirildiği, ayrıca birçok esir alındığı hakkında rivayetler bulunmaktadır (Abdürrezzâk es-San'ânî, V, 454; Belâzürî, I, 381; Şâmî, VI, 264). Bu saldırı karşısında düşman güçleri dağılıp etrafa kaçışmaya başladı. Müslümanlar onları takip etmek istedilerse de Amr b. Âs buna izin vermedi. Bölgede birkaç gün daha kaldılar, ancak düşman kabilelerinden bir haber alamadılar, etrafa süvariler gönderildiyse de yine düşman hakkında herhangi bir bilgi edinilemedi. Süvariler çevrede buldukları koyun ve develeri sürüp orduga getirdiler; bunlarla askerî birliğin erkaz ihtiyacı karşılandı. Sonunda müslümanlar herhangi bir kayıp vermeden Medine'ye döndü. Bu seriyye ile Kuzey Ara-